

Катерина МАКАРУК,
викладач Відокремленого структурного підрозділу «Фаховий коледж технологій, бізнесу
та права (ФКТБП) Волинського національного університету імені Лесі Українки»

Освітні інструменти креативного та критичного мислення на заняттях із громадянської освіти у ФКТБП ВНУ імені Лесі Українки

Наведено власний досвід роботи зі здобувачами освіти другого року навчання під час вивчення предмету «Громадянська освіта» у Фаховому коледжі. Аналізується використання інноваційних методик, що допомагають студентам не тільки засвоїти певний обсяг знань, а й сприяють розвитку його особистісних якостей, технології формування та розвитку критичного і креативного мислення.

Ключові слова: громадянська освіта, креативність, критичне мислення, інформаційно-комунікативні технології.

Kateryna Makaruk. Educational Tools of Creative and Critical Thinking in Classes on Civic Education in the Professional College of Technologies, Business and Law of Lesya Ukrainka Volyn National University.

The author presents his own experience of working with second-year students studying the subject „Civic Education” at

the Vocational College. The author analyzes the use of innovative methods that help students not only acquire a certain amount of knowledge, but also contribute to the development of their personal qualities, technologies for the formation and development of critical and creative thinking.

Keywords: civic education, creativity, critical thinking, information and communication technologies.

Будьте самі шукачами, дослідниками.
Не буде вогника у вас – вам ніколи
не запалити його в інших.

Василь Сухомлинський

Постановка проблеми. У сучасних умовах одним з основних завдань, що стоять перед педагогами, є розвиток креативної особистості, здатної до самовдосконалення під впливом різних зовнішніх чинників із урахуванням природних задатків і ціннісних орієнтацій кожного індивіда. Майбутнє будь-якої країни залежить від наявності талановитих і творчих людей, які своєю діяльністю забезпечать суспільний прогрес. Розвиток критичного мислення у здобувачів освіти є умовою становлення особистості, здатної виходити за межі наявних знань, поглядів і думок, створювати нове. Основою ж будь-якої інноваційної діяльності є креативність, нові підходи до навчання. Саме тому надзвичайно актуальним питанням сьогодення є розвиток критичного мислення у студентів та формування в них творчих підходів до організації власного життя і діяльності.

Аналіз останніх публікацій та проведені дослідження показали, що в освітньому процесі

закладів фахової передвищої освіти закладено великі можливості для розвитку креативного та критичного мислення через упровадження широкого спектра ефективних освітніх інструментів. Досвід розвитку креативного та критичного мислення через застосування різноманітних освітніх інструментів свідчить про потребу поступової систематичної роботи зі здобувачами освіти щодо вивчення предмету розвитку їх уяви, вироблення вміння бачити певні суспільні події не відокремлено, а синхронно з тими, які відбувалися у світі.

Мета статті – розкрити використання освітніх інструментів креативного та критичного мислення на заняттях із предмету «Громадянська освіта» у ФКТБП ВНУ імені Лесі Українки.

Новизна дослідження полягає в тому, що підвищення зацікавленості та розвиток креативного і критичного мислення студентів, запровадження інтерактивних технологій навчання дозволять зробити заняття з навчальної дисципліни «Громадянська освіта» більш продуктивними, цікавими, незвичними, сповненими нового. Інноваційний шлях розвитку суспільства можна забезпечити лише тоді, коли сформувати покоління людей, які мислять і діють

інноваційно. Ось тому й приділяється значна увага загальному розвитку особи, її комунікативних здібностей, самостійності у прийнятті рішень, креативності, критичності та культури мислення, розвитку інформаційних і соціальних навичок.

Виклад основного матеріалу. Громадянська освіта покликана надати здобувачам освіти цілеспрямований і змістовний навчальний досвід, що відображатиме сучасні суспільні реалії та розвиватиме громадянськість особи, її відповідні якості та громадянську компетентність.

Світ у цілому та Україна як його частина швидко змінюються, створюючи багатоетнічний, багатомовний, мультирелігійний та багатокультурний контекст навчання громадянства, яке має стати невід'ємним складником змісту української освіти для якісного підготування здобувачів освіти до ефективної життєдіяльності в поліваріантному світі.

Щоб молоді люди ставали ефективними учасниками поступу демократії, громадянська освіта мусить бути важливою частиною навчального плану підготовки фахівця. Знання, вміння та навички, необхідні людині для поінформованої та свідомої участі в соціальному і громадському житті, вимагають їх систематичного формування й розвитку засобами окремого предмету (як-от «Громадянська освіта») та інших дисциплін (наприклад, історія, географія, література).

З першого семестру 2018/2019 навчального року заклади освіти отримали окремий загальноосвітній курс – «Громадянська освіта» [2] (у Фаховому коледжі – з 2019/2020 н. р.).

У програмі цієї дисципліни розглядається поняття «громадянська освіта» як розвиток та соціалізація особистості, формування її національної самосвідомості, громадянської позиції, загальної культури, світоглядних орієнтирів, критичного мислення, творчих здібностей, дослідницьких та аналітичних навичок і професійних якостей. Основними поняттями громадянської освіти є такі: людина, особа, громадянин, права людини, верховенство права, інклюзія, громадянське суспільство, громада, громадянська участь, демократія, держава, відповідальність.

Особливості курсу:

- це інтегрований предмет, що охоплює філософські, аксіологічні, політичні, правові, економічні, культурологічні та соціально-психологічні знання;
- він спрямований на формування світогляду студентів;
- сприяє формуванню особистісних якостей та ціннісних орієнтирів, які має громадянин демократичного суспільства, вчить громадянської участі та відповідальності.

В основу навчальної дисципліни «Громадянська освіта» покладено Глобальні цілі ООН [1], Декларацію ООН з освіти та виховання в області прав людини [3], Хартію Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини [10], Практичні пропозиції щодо розвитку компетентностей для демократичного громадянства в новій українській школі [9], Керівні принципи ОБСЄ щодо освіти в галузі прав людини для системи середньої школи [4], що передбачає консенсус між національним і загальноєвропейським змістом громадянської освіти.

Загальна мета громадянської освіти – сформувати особистість, якій притаманні демократична громадянська культура, усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її громадянською відповідальністю, готовність до компетентної участі у житті суспільства, громадянина як члена правової демократичної держави.

Мета і сутність громадянської освіти полягають у наданні кожній особі знань, що є необхідними для існування й ефективного функціонування в сучасному суспільстві, визначають її громадянську компетентність, політико-правову й соціально-економічну освіченість – те, що називають *культурою соціальності*.

Мета і завдання громадянського виховання: сформувати свідомого громадянина, патріота, професіонала, тобто людину з притаманними їй особистісними якостями й рисами характеру, світоглядом і способом мислення, почуттями, вчинками та поведінкою, спрямованими на саморозвиток та розвиток демократичного громадянського суспільства в Україні. Вони мають органічно поєднуватися з потребою й умінням діяти компетентно й технологічно.

Здійснення цієї мети вимагає інноваційного підходу до освітнього процесу. А головною рушійною силою інноваційної діяльності є викладач, бо суб'єктивний чинник – вирішальний під час упровадження і поширення нововведень. Ініціативний, активний, компетентний освітянин є носієм інновацій. Педагог-новатор перебуває у постійному пошуку нових ідей, творчо використовує те, що придатне, у своїй роботі, може створити свій творчий проєкт та долучити, що є найважливішим, до його реалізації весь колектив – студентів і колег.

Креативне та критичне мислення нині один із модних трендів в освіті. Про те, що його розвиток є одним з наскрізних завдань освітнього процесу, йдеться й у Концепції нової української школи.

Та з чого починати? Як навчати дітей розрізняти факт і суб'єктивне бачення, не піддаватися на маніпуляції? Відповідь одна: використовувати методи розвитку креативного та критичного мислення під час занять. Спочатку розглянемо *креативність*.

Протягом багатовікової історії існування інститутів освіти складалася практика роботи з молоддю, що мали високі інтелектуальні здібності, але були далекими від творчості. Їх називали обдарованими дітьми. Життя вимагало відокремлення, як писав Платон, «людей, не здатних до пізнання і бездіяльних, – від прекрасних». У світовій науці та педагогічній практиці представлено два протилежні погляди на проблему креативності. Прихильники першого вважають, що креативною є кожна дитина, і потрібно лише вчасно виявити й розвинути цю рису. На думку інших дослідників, це рідкісне явище, притаманне лише незначному відсотку людей. Педагогічний досвід показує, що у багатьох дітей є прихований потенціал креативності, і за необхідних умов розвитку та підтримки вони можуть розкритися, проявити себе в певній галузі.

Найчастіше прихований потенціал креативності робить людину талантом у певній сфері діяльності. Тому доцільно розглянути це поняття у структурі особистісної активності людини, компонентами якої виступають групи «особистісних якостей». Креативність покликана забезпечити фахівцю:

- професійну компетентність (кваліфікацію);
- працездатність (психофізичну активність);
- інтелектуальну пізнавальну здатність (освіченість);
- здатність до співпраці, колективної організації, взаємодії (комунікабельність);
- ціннісно-мотиваційну сферу (моральність).

Креативність громадянської освіти визначається як творчі можливості (здібності) людини, що можуть виявлятися у мисленні, почуттях, спілкуванні, окремих видах діяльності, характеризувати особу в цілому чи її окремі сторони, продукти діяльності, процес їх створення [5, с. 6]. Така креативність розглядається як найважливіший і відносно незалежний чинник обдарованості, що рідко відображається в тестах інтелекту й академічних досягненнях.

Навчальною програмою предмету «Громадянська освіта» особлива увага приділена розумінню студентами понять креативності та креативності мислення. При опрацюванні теми «Самореалізація людини» (заняття № 3) ми розглядаємо креативність як творчі здібності, що характеризуються здатністю до створення принципово нових ідей. Творити, реалізувати свій потенціал, отримувати визнання – це верхній рівень в ієрархії потреб людини (піраміда А. Маслоу). В першу чергу це стосується творчої, амбіційної молоді.

Також через поєднання відомих елементів принципово новим чином формуються основні складові креативності: гнучкість та швидкість думки; оригінальність; допитливість – тобто креативне мислення.

Процес формування креативного мислення студентів на заняттях з предмету «Громадянська освіта» організовується, насамперед, у формі проблемного навчання, яке передбачає постановку і рішення навчальних проблем. Тому завданню розвитку креативного мислення у здобувачів освіти варто підпорядкувати всі організаційні форми і методи навчання в сучасних умовах.

Критичне мислення з погляду дисципліни «Громадянська освіта» – це система діяльності, що базується на дослідженні проблем та ситуацій на основі самостійного вибору, оцінки, визначення міри корисності інформації щодо особистих потреб і цілей. Критичне мислення – це: здатність людини чітко виділити проблему, яку потрібно розв'язати; самостійно знайти, обробити і проаналізувати інформацію; логічно побудувати свої думки, навести переконливу аргументацію; здатність мислити мобільно, обирати єдино правильне вирішення проблеми; бути відкритим до сприйняття думок інших і одночасно принциповим у відстоюванні своєї позиції [7, с. 10].

Критичне мислення складається із шести компонентів: формування власної думки, обміркований вибір між різними думками, розв'язання проблеми, аргументоване сперечання, оцінювання спільної роботи, у якій виникає загальне рішення, вміння поважати іншу точку зору й усвідомлювати, що сприйняття людини і її ставлення до будь-якого питання формується під впливом багатьох чинників.

Навчити молодь мислити критично – означає правильно поставити запитання, направити увагу в потрібне русло, вчити робити висновки та знаходити рішення. Здатність мислити критично дає можливість студентам сприйняти загальновідому і повсякденну інформацію з іншого погляду, прискіпливо поставитися до сформованих у свідомості загальноприйнятих суджень, розширити своє уявлення про сучасне інформаційне поле [6, с. 6]. З цієї метою на заняттях із громадянської освіти використовуємо такі освітні інструменти креативного та критичного мислення.

Метод «Дошка відкритих запитань» та «Незакінчене речення». При застосуванні цього методу тема і план заняття записую на дошці або подаю у вигляді мультимедійної презентації. Наприклад, при опрацюванні заняття № 10 на тему «Соціокультурна багатоманітність. Ефективна комунікація» пропоную студентам сформулювати запитання (очікувані результати), на які вони хотіли б одержати відповіді. Здобувачі освіти записують ці питання в зошити або на окремі листки, які прикріплюють на дошку. У кінці заняття підводжу підсумки, використовуючи метод «Незакінчене речення» на основі «Дошки відкритих запитань» [8, с. 33], студенти повідомляють, чи отримали вони відповіді на свої запитання, поставлені

на початку заняття, розпочинають речення такими словами: Я дізнався... Я навчився... Я зрозумів, що зможу... Мені сподобалося... Для мене стало новим... Мене здивувало... Я зрозумів... Я хочу...

Метод «Мозковий шторм». Використання цього методу яскраво демонструє вивчення теми заняття № 1 «Що таке ідентичність?». Ставлю запитання: «Як ви розумієте, хто така людина, особа, громадянин?..» Студенти почергово дають відповіді, починаючи зі словосполучення: «Я вважаю, що...» Підсумовую їх відповіді, формулюю відповідну термінологію. Перевага цього методу у формуванні креативного мислення полягає в тому, що коли здобувач освіти сам задіяний у пошуку правильної відповіді – він краще запам'ятовує матеріал.

Метод «Дискусійна сітка Алверманна» та подібні до нього. Для визначення правильності прийнятого історичного рішення, його аналізу та сприйняття дуже вдало вдається застосувати цей метод. Наприклад, при опрацюванні теми заняття № 6 «Людина і держава» формую дискусію навколо проблемного питання: Чи правильно зробила Україна, проголосивши єдине громадянство?, а студенти наводять аргументи «за» та «проти», беруть участь у дискусії, роблять аргументовані висновки. Використання цього методу сприяє розвитку креативного та критичного мислення, молодь вчиться доводити правильність своєї думки, використовуючи історичні документи та текст підручника.

Крім методу «Дискусійна сітка Алверманна», також можна використати подібні до нього дискусійні вправи: «Моє ставлення до події (явища, факту)», «Так – ні», «Вірю – не вірю», «Незакінчене речення», «Дай мудру раду» тощо.

Метод асоціацій. Використовуючи його, при викладанні теми «Соціальні цілі економіки. Сталий розвиток» (заняття № 23), мотивую студентів до висловлення здогадок (асоціацій) на тему заняття, ціль та мету вивчення, завдання з опрацювання теми. Обговорення розпочинаємо від якогось узагальнюючого слова / словосполучення, наприклад: «безпека природи – це..., мої потреби визначають..., сталий розвиток забезпечує...» тощо.

Активні форми роботи та ігрові методи. Найефективнішими формами роботи на заняттях із громадянської освіти стають ті, які відповідають технології критичного й креативного мислення та розвивального навчання. Важливого значення надають змісту запитання для обговорення, які пропоную студентам. При опрацюванні теми «Людська гідність і права людини» (заняття № 5) ми говоримо про борців за права людини у світі та Україні. Формую проблемні питання, такі як:

- Що штовхнуло людину встати на захист прав?
- Які почуття виникають у вас до борців за права людини?

– Чи потрібні права людини?

При вивченні тем «Права дитини» (заняття № 7), «Стереотипи та упередження. Дискримінація. Конфлікти» (заняття № 11) проблемні питання стосуються змісту прав, причин виникнення явищ, інтересів, які протягом багатьох століть захищала влада. Ці питання вимагають від здобувачів освіти не лише звичайної відповіді, а й розповісти про свої переживання, страхи, власне бачення...

Також доречним є вправи «Незакінчене речення», «Мені дуже прикро, що...», «Чи зміг би я...». Окрім того, велике значення на заняттях відводжу ігровим методам навчання, які використовую поряд з іншими видами навчальної роботи, а саме: гра «Знайди помилку», «Логічний ланцюжок», «Вправа „тонкі / товсті питання“» тощо.

Інформаційно-комунікативні технології. Надзвичайно важливо навчити студентську молодь давати історичну характеристику та громадянську оцінку подіям, явищам, діям. Завдяки ІКТ можна використовувати різноманітні форми наочності, різні способи представлення матеріалу, що надає прекрасні можливості для його ілюстративного урізноманітнення. На заняттях студенти самостійно здобувають інформацію, добирають матеріали до занять, із задоволенням створюють презентації в програмі *Microsoft PowerPoint*. За допомогою відеофайлів можливо відтворити найбільш характерні риси, які будуть розглядатись на занятті.

Формуючи яскраві та об'ємні уявлення про явище, факт, цей вид наочності створює певною мірою ілюзію присутності, коли студент має змогу зустрітись з цікавими особами, ознайомитись з господарством, побутом, традиціями народів. У процесі роботи з таким видом наочності в молоді легко запам'ятовуються події, явища, а також історично-географічні назви, імена, дати. Цей тип наочності є універсальним і найбільш перспективним, він може замінити ряд інших. Схеми, таблиці, карти, карто-схеми, карикатури, ілюстрації, портрети – все це можна демонструвати за допомогою комп'ютера.

При використанні інформаційно-комунікативних технологій, у процесі засвоєння програмового матеріалу, в здобувачів освіти одночасно працюють усі види пам'яті. Ці технології оживляють «сухий теоретичний» матеріал: видатні особи перетворюються на реальних людей, події стають близькими, абстрактні поняття постають як конкретні явища. ІКТ дозволяють суттєво зекономити час на занятті, зробити освітній процес цікавим та жвавим. Залучення студентської молоді до сучасних методів роботи з інформацією, комп'ютеризоване навчання сприяє формуванню творчого та креативного мислення, готовності до роботи в умовах сучасної інформатизації суспільства.

Потреба застосування комп'ютерних технологій під час занять на «Громадянській освіті» обґрунтована, а як наслідок технічного прогресу має неабиякий вплив на освітній процес та усвідомлення громадянської відповідальності. Використовуючи комп'ютерні підручники, пошукові системи у межах опрацювання теми «Аналіз медіатексту» (заняття № 21), посилюється потрібний методичний аспект та створюються комфортні умови для навчання.

Така діяльність дає можливість зрозуміти суть процесу чи явища, формувати критичне мислення, яке виступає показником розвитку особистості й водночас оволодіння загальнонавчальними вміннями.

Дні дисциплін, предметів, наук (тиждень циклової комісії) як технологія групової творчої справи. Ефективним способом розвитку креативного мислення у здобувачів освіти в нашому фаховому коледжі є тижні циклової комісії. У рамках тижня циклової комісії історії та суспільствознавства, крім демонстрації здобутків викладачів комісії, реалізуються міжпредметні зв'язки, широко використовується робота з обдарованою молоддю, здійснюються заходи з громадянського та патріотичного виховання тощо. Студентська молодь виготовляє плакати, самостійно добираючи для них матеріали, створює колажі, презентації, добирають теми для дискусійних клубів та засідань секцій наукового товариства коледжу. Готуючись до інтелектуальних конкурсів, студенти додатково працюють над пошуком цікавої, креативної інформації, створюють мультимедійні презентації видатних діячів, беруть участь у засіданнях наукових секцій та дискусійних клубів, які діють у цикловій комісії історії та суспільствознавства. Саме під час проведення цього тижня є можливість реалізувати не тільки навчальні творчі здібності, а й літературні, образотворчі, музичні, ігрові, технічні.

Висновки. Звичайно, поданий перелік вправ і методики є дуже скороченим і обмеженим з огляду

на формат статті. Власний досвід свідчить про те, що які б освітні інструменти ми не впроваджували, досягти успіху можна лише зацікавивши студента на занятті. Ця зацікавленість виникає тоді, коли він задовольняє пізнавальні потреби та намагається критично мислити. І тут мені допомагають стратегії технології розвитку креативного та критичного мислення, оскільки студентська молодь при вивченні курсу «Громадянська освіта» постійно відчуває потребу в ігровому спілкуванні, а різні форми роботи для них – це перша можливість виявити себе як особистість, самовиразитись і самоствердитися. Застосування технології розвитку критичного мислення під час вивчення навчальних дисциплін, як на заняттях, так і в позааудиторній роботі, створює додаткову мотивацію до навчання. Студенти добре засвоюють матеріал, тому що це їм цікаво. Зазначені технології стимулюють загальну активність здобувачів освіти, сприяють створенню плідного освітнього середовища, й утвердження системного характеру навчання та самонавчання.

За своєю сутністю освітні інструменти креативності та критичного мислення мають інноваційний характер, вимагають від студента: застосовувати нові знання, спираючись на засвоєний раніше матеріал; виробляти вміння діяти і приймати рішення самостійно чи в складі команди та розв'язувати конфлікти; шукати, компонувати і застосовувати нову інформацію з різноманітних джерел, використовуючи сучасні технології для виконання конкретних завдань; розвивати критичне мислення і прагнення до творчості та саморозвитку; формувати бажання і здатність самостійно вчитися.

Системне запровадження освітніх інструментів креативності та критичного мислення у закладах фахової передвищої освіти приведе до того, що всі студенти поступово опанують їх не тільки як освітню технологію, вміння самостійно вчитися, критично мислити, але й задіюватимуть свої знання у повсякденному житті.

Використані джерела

1. Глобальні цілі ООН. UN General Assembly, Transforming our world: the 2030 Agenda for Sustainable Development, 21 October 2015, A/RES/70/1 URL: <http://www.un.org/sustainabledevelopment/sustainable-development-goals/>
2. Громадянська освіта : навч. прогн. інтегрованого курсу для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. URL: <https://osvita.ua/school/program/program-10-11/58875/>
3. Декларація ООН з освіти та виховання в області прав людини. URL: <http://daccess-ods.un.org/access.nsf/Get?OpenAgent&DS=A/RES/66/137&Lang=E>
4. Керівні принципи ОБСЄ щодо освіти в галузі прав людини для системи середньої школи. URL: <http://www.osce.org/uk/odihr/262226>
5. Креативність особистості як фактор інноваційного розвитку суспільства : зб. наук. пр. / за ред. В. В. Павленко. Житомир : ФОП Левковець Н. М., 2018. 154 с.
6. Бакка Т., Бурім О., Волошенюк О., Євтушенко Р., Мелешенко Т., Мокрогуз О. Медіаграмотність та критичне мислення на уроках суспільствознавства : посіб. для вчителя / за ред. В. Іванова, О. Волошенюк. Київ : ЦВП, АУП, 2016. 243 с.
7. Пометун О. І., Сущенко І. М. Навчаємо мислити критично : посіб. для вчителів. Дніпропетровськ : Ліра, 2016. 144 с.
8. Пометун О. І., Ремех Т. О. Практичний довідник учителя громадянської освіти : метод. посіб. Київ, 2018. 96 с.
9. Практичні пропозиції щодо розвитку компетентностей для демократичного громадянства в Новій українській школі. URL: https://www.novadoba.org.ua/sites/default/files/files/PracticalRecommend_DemCompetences_ukr.pdf
10. Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства й освіти з прав людини. URL: https://www.novadoba.org.ua/sites/default/files/files/Charter EDCHREUkr_new5.pdf